
Zakład Historii Literatury Polskiego Oświecenia Instytutu badań Literackich PAN we Wrocławiu.

Biuletyn Polonistyczny 16/50, 7-17

1973

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ZAKŁAD HISTORII LITERATURY
POLSKIEGO OŚWIECENIA
INSTYTUTU BADAŃ LITERACKICH
WE WROCŁAWIU

Genezy Zakładu Historii Literatury Polskiego Oświecenia
GIBL we Wrocławiu należy szukać w seminariach prowadzo-
nych przez Tadeusza Mikulskiego na Uniwersytecie Wrocławskim
w latach 1947-1951, poświęconych problematyce historycznej, fi-
lologicznej i stylistycznej osiemnastowiecznych tekstów poe-
tyckich, powieści i czasopism. Podjęte we Wrocławiu tuż po
wojnie przez tego uozonego badania nad twórczością literatów
wieku Oświecenia były kontynuacją dawniejszych jego zaintere-
sowań naukowych. Nie było przypadkiem, że na Zjeździe Poloni-
stów w 1950 r., na którym wytyczono drogę literaturoznawstwa
marksistowskiego, właśnie T. Mikulski wygłosił referat o sta-
nie badań i potrzeb nauki o literaturze wieku Oświecenia¹, w
połowie bieżącego stulecia był on bowiem z pewnością najwybit-
niejszym znawcą piśmiennictwa tej epoki.

Do koncentracji i rozwoju badań nad polskim Oświeceniem
we Wrocławiu przyczynił się również J. Kott, współzałożyciel
"Kuźnicy" (w latach 1945-1948), krytyk literacki i teatralny,
od 1949 r. wykładowca na filologii romańskiej, a rok później
i polskiej Uniwersytetu Wrocławskiego. Na wspomnianym Zjeź-
dzie Polonistów Kott wygłosił referat pt. "Miara postępowości
w historii literatury"². Programowy charakter dla badań nad
omawianą epoką miała jego rozprawa "O nową syntezę polskiego
Oświecenia"³.

Głównym zadaniem badaczy literatury XVIII wieku było spoj-
rzenie na twórczość epoki racjonalizmu z perspektywy zwycięs-
twa mas ludowych i budowania socjalistycznej kultury. Chodzi-
ło przede wszystkim o przeprowadzenie selekcji i dokonanie wy-
boru dziedzictwa artystycznego i umysłowego Polski okresu
trzech rozbiorów na potrzeby szkół średnich i uniwersytetów, o
wyeksponowanie twórczości laickiej, radykalnej pod względem

społecznym, zaangażowanej w walce nowego ze starym. Zwrotu tego dokonywano niejednokrotnie kosztem dociekań nad formami artystycznymi osiemnastowiecznych utworów literackich. Zaprogramowano potrzeby opracowania nowej syntezy epoki, choć rzeczoznawcy już wtedy zdawali sobie dobrze sprawę, że wykonanie tego zadania winny poprzedzić gruntowne studia szczegółowe, pełna inwentaryzacja bibliograficzna literatury Oświecenia oraz krytyczne wydania twórczości bodaj najwybitniejszych ludzi pióra omawianego okresu. Stare, często sięgające początków XIX stulecia, edycje poetów doby stanisławowskiej, niekompletne i w dodatku poszarpane przez zaborczą cenzurę, wymagały uzupełnień i zgodnej z zasadami współczesnej filologii obróbki tekstów tradycyjnie wznawianych bez naukowej pedanterii.

W r. 1950 J. Kott zajął się spuścizną pisarską Stanisława Trembeckiego, jednego z największych, i zarazem najbardziej zaniedbanych przez badaczy, poetów naszego Oświecenia. Współpracował z nim jako asystent R. Kaleta, który wkrótce (1951 r.) przeszedł z Uniwersytetu Wrocławskiego do Instytutu Badań Literackich, aby wyłącznie poświęcić się zajęciom badawczym i edytorstwu. Owocem kilkuletniego trudu było dwutomowe wydanie krytyczne "Pism wszystkich" Trembeckiego (1953). W rok później ukazały się w opracowaniu Kotta i Kalety "Listy" tegoż poety (t. 1-2, 1954). Na tym samym warsztacie powstała antologia "Poezja polskiego Oświecenia" (1954) oraz albumowo wydana książka "Warszawa wieku Oświecenia" w opracowaniu J. Kotta i S. Lorentza (1954).

W powołanej przez IBL serii Studiów Historycznoliterackich pod red. J. Kotta ukazały się m.in. pierwsze prace wrocławskich badaczy młodego pokolenia: J. Kelery "Poezja Jakuba Jasińskiego" (1952), R. Kalety i M. Klimowicza "Prekursorzy Oświecenia" (1953), A. Goriaczko zarys monograficzny "Gazety Narodowej i Obcej" (1953), R. Wołoszyńskiego "Postawa ideowa Ignacego Krasiekiego po roku 1780" (1953).

Jesienią 1950 r. T. Mikulski, wychodząc naprzeciw inicjatywie dyrekcji Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, podjął się szkolenia młodych pracowników w zakresie naukowego edytorstwa. W ćwiczeniach prowadzonych od października 1950

do czerwca 1951 r. uczestniczyli: Z.Goliński, M.Klimowicz, Z. Kubikowski, J.Lekożyńska, R.Wołoszyński - studenci IV roku, uczestnicy seminarium historycznoliterackiego T.Mikulskiego - oraz uniwersyteccy uczniowie J.Kotta, naówczas studenci III roku polonistyki, m.in.: J.Platt i J.Szczepaniec. Zajęcia odbywały się w gmachu Biblioteki przy ulicy Szewskiej 37. Już z początkiem 1951 r. Mikulski opracował plan działań naukowych. Spośród uczniów wyłonił on dwie grupy edytorskie, powierzając im do wykonania konkretne zadania. Z.Goliński, M.Klimowicz i R.Wołoszyński podjęli pracę nad wydaniem popularn naukowym dzieł Ignacego Krasickiego oraz jego korespondencji (w oparciu o papiery Ludwika Bernackiego, przechowywane w Ossolineum). Aby sfinalizować to monumentalne przedsięwzięcie, wymienieni osolnicy z dniem 1 stycznia 1953 r. przeszli do pracy etatowej w Instytucie Badań Literackich. Czterotomowe wydanie "Pism wybranych" XBW ukazało się pod koniec r.1954; "Korespondencja" w dwóch opasłych tomach - cztery lata później. Drugi zespół (Z.Kubikowski i J.Lekożyńska) zajął się badaniem oświeceniowych powieści Wacława Berenta ("Diogenes w kontuszu", "Nurt", "Zmierzoch wodzów").

Innych uczniów-bibliotekarzy (H.Przeniosłę, Z.Staniszewskiego, J.Szczepaniec) zachęcił Mikulski do badania dziejów drukarni i księgarstwa polskiego w czasach panowania Stanisława Augusta⁴. J.Platt zajął się opracowaniem korespondencji Adama Naruszewicza, zachowanej w podstawowym bloku w papierach Ludwika Bernackiego, którą w ciągu siedmiu lat kwerend archiwalnych wzbogacił o nowe materiały i ogłosił drukiem, opatrzwszy wszystkie listy rzetelnym komentarzem (1959).

W omawianym czasie ukonstytuował się w Warszawie Komitet Redakcyjny Bibliografii Literatury Polskiej według "Literatury Polskiej" G.Korbuta. Naczelnym redaktorem został K.Budzyk, jego zastępcą - T.Mikulski, zarazem kierownik zespołu mającego pracować nad wprowadzeniem do drugiego, oświeceniowego tomu "starego" Korbuta niezbędnych uzupełnień i wykorzystaniem najnowszych badań⁵.

W 1950 r. powołał Mikulski do pracy nad powierzoną sobie częścią bibliografii dawnej literatury polskiej czteruosobowy zespół studentów z własnego seminarium magisterskiego, w skład którego weszli: J.Bartnikówna; G.Frydrychowicz, S.Pietraszko,

i J.Sławińska. Rychło potem grono to wzmocniły: S.Kasieozka i H.Stankowska, następnie: W.Iglicka, T.Skubalanka, J.Zająco oraz E.Ziomkowa. Po kilku latach zespół został zmniejszony do trzech osób: G.Frydrychowicz, S.Kasieozki i H.Stankowskiej⁶.

W połowie r. 1962 Dyrekcja IBL powierzyła opracowanie trzeciej, ostatecznej redakcji bibliografii "Literatury polskiej" - E.Aleksandrowskiej. Cztery woluminy oświeceniowej serii "Nowego Korbuta", opracowane przy współudziale członków Pracowni Historii Literatury Polskiego Oświecenia IBL oraz specjalistów z ośrodków uniwersyteckich, ukazały się drukiem w latach 1966-1972. E.Aleksandrowska (która wyróżniła się przedtem jako autorka monografii bibliograficznej "Zabaw Przyjemnych i Pożytecznych", 1959) otrzymała za redakcję "Nowego Korbuta" nagrodę Sekretarza Naukowego PAN za rok 1972.

Podjęto również prace nad dziejami literatury dramatycznej i teatru. W ośrodku wrocławskim badania nad tą dziedziną kultury narodowej rozpoczęły Z.Zahrajówna (Wołoszyńska) oraz J.Pawłowiczowa. Za staraniem J.Kotta powstała w PIW iblowska seria wydawnicza pod nazwą Teatr Polskiego Oświecenia, zainicjowana następującymi pozycjami wypuszczonej na rynek w połowie 1955 roku - "Komedia" Adama Kazimierza Czartoryskiego (w oprac. Z. Zahrajówny) oraz "Drama mieszczańska" (w oprac. J. Pawłowiczowej). Kilka lat później Z.Wołoszyńska ogłosiła dwa tomy "Komedi obyczajowej warszawskiej" (1960), zaś redaktor serii przygotował, także w dwóch woluminach, "Komedia na teatrum" Franciszka Bohomolca (1960). W serii tej uczestniczyli również inni badacze osiemnastowiecznej literatury z wrocławskiego ośrodka IBL. I tak, M.Klimowicz opracował "Komedia" I. Krasieckiego, które poprzedził rozprawą wstępną R.Wołoszyński (1956); A.Jendrysik zajął się twórczością dramatyczną F.D. Książnina ("Utwory dramatyczne. Wybór", 1958); R.Kaleta przygotował wybór utworów dramatycznych J.Wybiokiego, które wydał w tejże serii w 1963 r.

Cztery tomy tej obumarłej w 1965 r. serii ma zająć wybór z bogatej spuścizny komediopisarskiej Franciszka Zabłockiego, nad którą od kilkunastu lat pracuje J.Pawłowiczowa, oraz osiemnastowieczna twórczość dramatyczno-operowa Wojciecha Bogusławskiego w opracowaniu Z.Wołoszyńskiej.

W Zakładzie Oświecenia prowadzone były też prace nad "nowym Bernackim": mowa o kontynuacji kompendium "Teatr, dramat i muzyka za Stanisława Augusta", uwieśzzonej wydaniem w 1967 r. książki pt. "Teatr narodowy 1765-1794", opracowanej pod red. J.Kotta przez zespół: J.Jackl, B.Król-Kaozorowska, J.Pawłowiczowa, K.Wierzbicka-Michalska, Z.Wołoszyńska i W.Zawadzki.

Z posiewu iblowskiego wyrosła również książka M.Klimowicza "Początki teatru stanisławowskiego, 1765-1773", napisana głównie w oparciu o warszawskie raporty Jana Heinego, korespondenta Franciszka Ksawerego, księcia regenta saskiego, przeohowywane w Paryżu (autor pracował nad nimi jako naukowy stypendysta IBL).

W jesieni 1952 r. kierownictwo Pracowni objął T.Mikulski. J.Kott przeniósł się w tym czasie do Warszawy. Od tego czasu zebrania naukowe odbywały się regularnie co miesiąc, a w razie potrzeby i częściej, w lokalu uzyskanym dla Pracowni w gmachu Biblioteki Zakładu Narodowego przy ul. Szewskiej. Usytuowanie omawianej placówki na początku 1953 r. w bezpośrednim sąsiedztwie bogatych zbiorów archiwalnych i zasobnej księżnicy stało się jednym z generalnych czynników warunkujących indywidualne i zespołowe osiągnięcia badaczy Oświecenia we Wrocławiu. Z gościnności (już dwudziestoletniej!) Ossolineum Zakład Oświecenia IBL korzysta w dalszym ciągu, traktowany z nadzwyczajną życzliwością i troską przez Dyрекcję i po koleżeńsku obsługiwany przez wszystkich pracowników tej znakomitej Biblioteki.

Po śmierci T.Mikulskiego (w 1958 r.) nastąpił dla Pracowni sierocze lata. Opiekę naukową nad zespołem objął J.W.Gomulicki, świetny znawca literatury stanisławowskiej, od lat związany z ośrodkiem wrocławskim więzami współpracy, mianowany przez Dyрекcję IBL kuratorem. Niestety, funkcję tę sprawował krótko. Od października 1958 r. obowiązki kierownika Pracowni pełnił M.Klimowicz.

Z kolei kierownikiem grupy został w 1961 r. J.Kott, ale nie okazał już dawnego entuzjazmu dla badań nad dziejami literatury Oświecenia, przyjeżdżał do Wrocławia rzadko, co spowodowane było chorobą i długą po niej rekonwalescencją.

Ponowna aktywizacja ośrodka nastąpiła dopiero pod koniec r. 1964, z chwilą objęcia kierownictwa przez Z. Golińskiego,

pełniącego zarazem funkcję wicedyrektora Instytutu do spraw ogólnych. Jedną z podstawowych form wspólnej pracy stały się znów (jak za życia Mikulskiego) stałe dwudniowe zebrania, w których uczestniczyli, i uczestniczą w dalszym ciągu, nie tylko etatowi pracownicy IBL, ale oraz licznie oświeceniowcy z Uniwersytetu Wrocławskiego (A.Cieński, P.Matuszewska, S. Pietraszko, M.Rutkowska, S.Zabłocki), z Ossolineum (J.Szczepaniec) tudzież z innych ośrodków naukowych: z Gdańska (B.Krakowski, H. Piotrowska, E.Rabowicz), z Lublina (A.Aleksandrowicz-Ulrich, A. Siomkajłówna), z Łodzi (W.Pusz, R.Wierzbowski, B.Wolska), z Opola (H.Stankowska), z Poznania (M.Witkowski), z Rzeszowa (P.Żbikowski) oraz z Warszawy (A.Guzek, H.Hinz, J.Jackl, J.Kapuściak, B.Kryda, Z.Libera, W.Podgórski, J.Rudnicka, J.Ziętarska). Uczestniczyli także w owych sympozjach oświeceniowcy z zagranicy: Nina Király z Uniwersytetu w Budapeszcie, A.W.Lipatow z Uniwersytetu Moskiewskiego i A.Maldzic, pracownik Instytutu Literackiego im. J.Kupały Akademii Nauk BSRR w Mińsku.

Na sesjach naukowych Pracowni przedyskutowane zostały niektóre rozdziały podręcznika historii literatury polskiej okresu Oświecenia, którego napisanie Dyrekcja Instytutu powierzyła w 1964 r. M.Klimowiczowi, byłemu członkowi iblowskiej drużyny w Wrocławiu, następnie pracownikowi Uniwersytetu. Całość przed oddaniem maszynopisu do składania, recenzowała E.Aleksandrowska.

Do ożywienia i wzbogacenia badań nad okresem klasycyzmu i sentymentalizmu w minionym dziesięcioleciu przyczyniła się nowa seria wydawnicza Instytutu Badań Literackich, *Studia nad Okresem Oświecenia*, której patronował Komitet Redakcyjny wskładowanie: E.Aleksandrowska, J.Kott, Z.Libera. Zapoczątkowała ją książka A.Aleksandrowicz "Twórczość satyryczna Adama Naruszewicza" (1964). W ślad za tym tomem zaczęły się ukazywać następujące: P.Matuszewskiej "Proza Jędrzeja Kitowicza" (1965), E.Rabowicza "Stanisław Trembecki w świetle nowych źródeł" (1965), S. Pietraszki "Doktryna literacka polskiego klasycyzmu" (1966), Z.Golińskiego "Nad tekstami Krasińskiego. *Studia*" (1966), J.Platy "Sielanki i poezje sielskie Adama Naruszewicza" (1967), R. Sobola "Ze studiów nad Karpińskim. I." (1967), Z.Sinkowej "Powieść zachodnioeuropejska w kulturze literackiej polskiego Oświecenia" (1968), S.Durskiego "Dramatopisarstwo Ludwika Ada-

na Dmuszewskiego. Teatr polski w drodze od klasycyzmu do romantyzmu" (1968), J.Ziętarskiej "Sztuka przekładu w poglądach literackich polskiego Oświecenia" (1969), R.Wołoszyńskiego "Ignacy Krasicki. Utopia i rzeczywistość" (1970, edycja pośmiertna, w opracowaniu Z.Wołoszyńskiej) i P.Żbikowskiego "Kajetan Koźmian. I. Poeta i obywatel" (1972).

Niemal wszystkie wyżej wymienione książki były dyskutowane na zebraniach naukowych Pracowni Oświecenia IBL we Wrocławiu. Na sesjach owych omawiano także rozprawy R.Kalety o poezji politycznej i obyczajowej, wydane w Ossolineum oddzielnie w tomie pt. "Oświeceni i sentymentalni" (1971), opracowane przez tegoż autora i wydane przez Ossolineum Teodora Ostrowskiego "Poufne wieści z oświeczonej Warszawy" (1972), a także próba monografii "Obiadów czwartkowych na dworze króla Stanisława Augusta" (ogłoszona w tomie "Warszawa XVIII wieku", z.2). Na oświeceniowych sesjach w pracowni wrocławskiej IBL prezentowane były również materiały przeznaczone do publikacji w "Miscellaneach z doby Oświecenia", wchodzących w skład serii Archiwum Literackie: dotychczas ukazały się cztery woluminy tej serii, zajmując w Archiwum Literackim tomy: V (1960), IX (1965), XIII (1969) i XVIII (1973).

Osobno wspomnieć trzeba o rozprawach R.Kalety, Z.Kopczyńskiej i L.Pszczołowskiej, T.Kostkiewiczowej, Z.Sinkowej, J.Szozepańca i J.Ziętarskiej, które złożyły się na świeżo wydaną drukiem książkę "Problemy literatury polskiej okresu Oświecenia" (pod red. Z.Golińskiego), a także o poddawanych w czasie roboczych sesji troskliwej krytyce całego zespołu tomików Biblioteki Narodowej: I.Krasioki, "Satyry i listy" (oprac. Z.Goliński, 1958); tegoż autora "Monachomachia i Antymonachomachia" (oprac. Z. Goliński, 1969); F.Zabłocki, "Fircyk w zalotach" (oprac. J.Pawłowiczowa, 1961, 2 wydanie uzupełnione, 1969); W.Bogusławski, "Henryk VI na łowach" (oprac. Z.Wołoszyńska, 1964); " » Zabawy Przyjemne i Pożyteczne « . Wybór" (oprac. J.Platt, 1968).

Oczywiście, wyliczone wyżej publikacje nie wyczerpują wszystkich rozpraw i książek przedyskutowanych na sesjach Pracowni Oświecenia IBL we Wrocławiu; nie obejmują one wielu artykułów syntetycznych i przyczynków drukowanych na łamach periodyków naukowych centralnych (np. w "Pamiętniku Literackim", "Przeglądzie

Humanistycznym" czy w "Pamiętniku Teatralnym" i lokalnych ani prac oddanych do druku. Jeśli idzie o dzieła będące w stadium przygotowania, warto wspomnieć, że w ciągu dwóch ostatnich lat poddanych zostało ocenie specjalistów wiele haseł przeznaczonych do "Słownika literatury Oświecenia", przygotowywanego pod red. T.Kostkiewiczowej.

W pierwszym dziesięcioleciu istnienia Pracowni Oświecenia IBL wszyscy zatrudnieni w niej badacze byli mieszkańcami Wrocławia. Do zespołu związanego z tą placówką od samego początku (E.Aleksandrowska, Z.Goliński, A.Jendrysik, R.Kaleta, M.Klimowicz, J.Pawłowiczowa, R.Wołoszyński, Z.Zahrajówna) doszedł dwa lata później z Uniwersytetu Wrocławskiego Roman Sobol, aby - jako współpracownik T.Mikulskiego - zająć się edycją "Korespondencji Franciszka Karpińskiego" (wypełniła ona w całości czwarty tom Archiwum Literackiego, wydany w r.1958). W r. 1961 odszedł z Pracowni na Uniwersytet M.Klimowicz, rok później A.Jendrysik przeniósł się do katowickiej WSP. Powstałe stąd wakanse uzyskali w 1962 r. badacze od lat związani z Pracownią, wnoszący z sobą cenne naukowe wiano: Z.Sinkowa, autorka trzech książek (" »Monitor« wobec angielskiego »Spectatora« ", 1956; " »Spectator« . Wybór. Przekład, wstęp i objaśnienia", 1959; "Powieść angielska osiemnastego wieku a powieść polska lat 1764-1830", 1961) oraz J.Platt, ossolińczyk, wspomniany już wydawca "Korespondencji Adama Naruszewicza".

W 1966 r. Pracownia poniosła bolesną stratę: 2 czerwoa zmarł R.Wołoszyński, w samym kwiecie życia i szczytowym okresie znakomitej twórczości naukowej.

Od 1 października 1971 r. przeniosła się z Uniwersytetu Warszawskiego do Pracowni Oświecenia IBL T.Kostkiewiczowa, autorka dwóch książek ("Model liryki sentymentalnej w twórczości Franciszka Karpińskiego", 1964; "Kniaźnin jako poeta liryczny", 1971) oraz cennych artykułów naukowych. Jako etatowy badacz otrzymał tutaj zatrudnienie (od 1 listopada 1971) J.Maciejewski, były pracownik Uniwersytetu Warszawskiego. W ubiegłym roku została przyjęta do Pracowni Oświecenia M.Rutkowska, absolwentka Uniwersytetu Wrocławskiego. W połowie 1972 roku zrezygnowali z etatów w Instytucie R.Sobol i J.Platt i prze-

nieśli się - pierwszy z powrotem na Uniwersytet Wrocławski, drugi na Uniwersytet Gdański.

W aktualnym stanie rzeczy z dziewięciu etatowych pracowników zatrudnionych w Zakładzie Literatury Oświecenia IBL¹ czterech zamieszkuje w Warszawie (Z.Goliński, T.Kostkiewiczowa, J. Maciejewski i Z.Sinko), pięciu we Wrocławiu (E.Aleksandrowska, R.Kaleta, J.Pawłowiczowa, M.Rutkowska i Z.Wołoszyńska). Zakład jest w dalszym ciągu zlokalizowany we Wrocławiu, tutaj siłą dwudziestokilkoletniej tradycji odbywają się regularnie pięć razy do roku zebrania robocze, które są dla specjalistów zjeżdżających się z całego kraju okazją zademonstrowania w fachowym gronie własnych osiągnięć badawczych.

P r z y p i s y:

¹ Druk w: "O sytuacji w historii literatury polskiej. Wybór referatów wygłoszonych na Zjeździe Polonistów w dniach od 8 do 12 maja 1950 r.", Warszawa 1951, s. 165-185.

² Tamże, s. 55-72.

³ J.Kott, "O nową syntezę polskiego Oświecenia", "Pamiętnik Literacki" 1950, z. 3, s. 617-641.

⁴ Por. J.Szozepaniec, "Tadeusz Mikulski w Bibliotece Ossolineum", "Ze Skarbcza Kultury" 1960, z. 12, s. 20-22.

⁵ K.Budzyk, "Przedmowa" do "Nowego Korbuta", t.1: "Piśmieniotwo staropolskie", Warszawa 1963, s. 7.

⁶ E.Aleksandrowska, "Wstęp" do "Nowego Korbuta", t.4: "Oświecenie", Warszawa 1966, s. 11.